

Отже, у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників належна роль має приділятися формуванню національно-державної свідомості, що в цілому сприятиме підвищенню рівня професійної компетентності фахівців із вищою військовою освітою. Подальші наші дослідження будуть спрямовані у площину визначення реальних перспектив щодо покращення процесу формування зазначеної категорії, а також будуть висвітлені результати формувального експерименту з формування національно-державної свідомості майбутніх офіцерів-прикордонників.

Література

1. Пірен М.І. Конфліктологія : підручник / М.І. Пірен. – К. : МАУП, 2003. – 360 с.
2. Кендзьор П.І. Інноваційні форми організації громадянського виховання старшокласників у позакласній роботі : дис. ... канд... пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія виховання” / Петро Іванович Кендзьор. – К., 2004. – 215 с.
3. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.
4. Боришевський М.Й. Виховання національної самосвідомості молоді – актуальна проблема педагогічної науки / М.Й. Боришевський // Теоретико-методологічні засади ідей народної і наукової педагогіки у вихованні дітей та молоді / [за заг. ред. дійсн. чл. АПН України, проф. В.І. Кононенко та чл.-кор. АПН України, проф. Р.П. Сеульського]. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 22–27.
5. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості / [за ред. Д.О. Тхоржевського]. – К. : ІЗМН, 1998. – 150 с.
6. Бондаренко Т.Є. Формування національної самосвідомості старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі краєзнавчої роботи / Т.Є. Бондаренко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2007. – № 4. – С. 47–52.
7. Борисов В.В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості : монографія / В.В. Борисов. – Краматорськ, 2003. – 518 с.
8. Нетаврована У.М. Формування національної самосвідомості учнів у процесі вивчення біографії письменника в старших класах : автореферат дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / У.М. Нетаврована. – К., 1994. – 23 с.
9. Гуменюк Г.М. Формування національної самосвідомості в учнів середнього шкільного віку засобами туристсько-краєзнавчої роботи : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Г.М. Гуменюк ; Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2000. – 210 с.

БЄЛЯК О.М.

РОЗКРИТТЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ- ФІЛОЛОГА” В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В умовах нової освітньої парадигми підготовка вчителів нового типу стає найважливішою умовою відродження всієї вітчизняної культури, її інтеграції в загальнолюдське та європейське співтовариство. Соціальна ситуація, що склалась, якісно по-новому порушує проблему підготовки педагогічних кадрів, вимагає наукового переосмислення цінностей системи, формування професійно значущих якостей, актуалізує пошук оптимальних форм цього процесу в період навчання у вищому закладі освіти.

У Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній програмі Освіта (“Україна XXI століття”) визначаються важливі стратегічні напрями, завдяки яким змінюється підхід до фахової підготовки вчителів-філологів. Одним із найважливіших напрямів такої роботи є створення необхідних умов для формування творчої особистості студентів, реалізації природних нахилів, індивідуальних здібностей та якостей. Тому орієнтиром вищої освіти стають такі завдання, як формування в майбутнього вчителя-філолога творчого самовиявлення, потенціалу саморозвитку й самовдосконалення, розвиток комплексу професійно значущих якостей, професійного мислення, самосвідомості, соціальної й професійної відповідальності.

У зв’язку з вищезазначеним виникає суперечність між вимогами суспільства до майбутнього вчителя-філолога та якістю його фахової підготовки у вищому педагогічному закладі, показником якої виступають сформовані професійно значущі якості вчителя, що зумовило вибір теми дослідження “Визначення поняття “професійно значущі якості майбутнього вчителя-філолога”.

Отже, особистість учителя-філолога (її ціннісні орієнтації, мотиви, ідеали тощо) характеризується педагогічною спрямованістю та визначенням сутності професійної діяльності й спілкування. Доцільно стверджувати, що деякі властивості особистості виступають важливими факторами її творчої педагогічної діяльності.

Сутність вказаного питання була розглянута багатьма науковцями в різних аспектах і здобула численні підходи до її вирішення.

Ареал нашого дослідження має на меті розглянути сутність поняття “професійно значущі якості вчителя” в психолого-педагогічній літературі та визначити професійно значущі якості вчителя-філолога.

У контексті нашого дослідження визначення поняття “професійно значущі якості майбутнього вчителя-філолога” потребує розкриття поняття “професійно значущі якості особистості”.

З різних позицій професійно значущі якості вчителя, питання його фахової підготовки розглядало у своїх працях багато науковців, серед яких Е. Абдулін, А. Афанасьєв, Б. Брилін, С. Гончаренко, І. Гринчук, І. Зязюн, Л. Коваль, Н. Кузьміна, В. Крутецький, К. Левітан, С. Мельничук, Л. Мітіна, Н. Миропольська, О. Мудрик, В. Муцмахер, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Пометун, О. Рудницька, Н. Серєда, В. Сластьонін, В. Федорчук, В. Шадриков, М. Шершакова, А. Щербаков та інші.

Так, К. Левітан під професійно значущими якостями особистості розумів постійне ставлення до свого фаху, професії, праці, природи, предметів як певної системи мотивів, форм і способів професійно-рольової поведінки, у якій ці стосунки реалізуються [3, с. 33].

На думку О. Щербакова, професійно значущі якості є тією формою внутрішньої активності особистості, завдяки якій відбувається впорядкування сприйнятої інформації всієї палітри ставлення до навколишньої дійсності й вибору найбільш правильних, педагогічно обґрунтованих дій стосовно учнів, своїх духовних потреб і себе як суб’єкта педагогічної діяльності й діяча соціального прогресу. Ці якості студента, підкреслює науковець, визначають професійне становлення його особистості як майбутнього вчителя-вихователя [8, с. 23].

У свою чергу, І. Зязюн указував на те, що студентові необхідно працювати над таким синтезом якостей і властивостей особистості, які дадуть змогу без зайвого емоційного напруження здійснювати свою професійну діяльність: педагогічний оптимізм, впевненість у собі як в учителіві, відсутність страху перед дітьми, вміння володіти собою, відсутність емоційного напруження, наявність вольових якостей (цілеспрямованість, самоволодіння, рішучість) [4, с. 50].

Н. Кузьміна визначає структуру педагогічної діяльності та розглядає механізм і послідовність розвитку професійно значущих якостей учителя. В її дослідженнях виокремлено п'ять груп якостей, зумовлених відповідними видами діяльності вчителя: гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські [2]. О. Щербаков, погоджуючись з такою думкою, у функціональній схемі зараховує ці якості до загальноотрудових, а до власне професійних – інформаційні, мобілізаційні, розвивальні й орієнтувальні функції [8].

Професійні якості В. Сластьонін класифікує, виходячи із сукупності зумовлених вимог до вчителя. Науковець виокремлює такі професійно значущі якості вчителя: інтерес і любов до дитини як відображення потреби в педагогічній діяльності; справедливість; педагогічна пильність та спостережливність; педагогічний такт; педагогічна уява; товарицькість; вимогливість; наполегливість; цілеспрямованість; організаторські здібності; витримка; рівноваженість; професійна працездатність [7].

Особливу увагу професійно-педагогічній спрямованості особистості, яка зумовлює розвиток необхідних якостей, приділяє в своїх дослідженнях Л. Арчажнікова.

Однією з найважливіших якостей, потрібних учителю, вчені вважають рефлексію. Так, І. Гринчук наголошує, що з рефлексією (звернення індивіда на самого себе, до свого внутрішнього світу, психологічні якості та стан) пов'язані дії вчителя, які призводять до перетворення й удосконалення навчально-виховного процесу [1]. Ми погоджуємося з дослідницею стосовно того, що творчо-педагогічний аспект рефлексії виявляється в різних видах творчої діяльності та вважається чинником самовдосконалення майбутнього вчителя-філолога.

Професійна підготовка майбутнього вчителя мови і літератури та визначення його професійно значущих якостей завжди були в центрі уваги учених-методистів. Цій проблемі присвятили свої праці такі науковці (Н. Бабич, О. Бандура, О. Біляєв, Н. Волошина, Л. Мірошніченко, В. Мельничайко, В. Паламарчук, М. Пентилюк, О. Семенов, Р. Суровцева та інші).

Так, наприклад, О. Семенов визначає ряд професійно значущих якостей учителя-філолога, а саме: мовну компетенцію – опанування мовною системою за рівнями фонетики, лексики, морфології, синтаксису, стилістики тексту; лексико-семантичну компетенцію; лінгвістичну; мовленнєву; комунікативну; іншомовну комунікативну компетенцію; лінгвокраєзнавчу, соціолінгвістичну компетенцію; культурознавчу, фольклорно-літературознавчу; методичну компетенцію; педагогічну, психологічну та науково-дослідну компетенції [6]. Для майбутнього філолога важливим є набуття мовленнєвого досвіду, тобто практичне володіння мовою й емпіричне узагальнення спостережень за нею. У період навчання продовжується формування мовної особистості, індивідуальності, невід'ємними складовими якої є мовна свідомість і самосвідомість, національний характер, національно-культурні традиції.

М. Пентилюк вважає пріоритетною мовленнєву компетенцію [5].

Проаналізувавши лише деякі підходи, можна зазначити, що серед учених не існує єдиної думки щодо питання про структуру необхідних учителю-філологу професійно значущих якостей.

Отже, професійно-педагогічна підготовка до здійснення творчої педагогічної діяльності передбачає оволодіння майбутнім учителем-філологом сукупністю спеціальних, психолого-педагогічних і методичних знань, умінь і навичок, а також сформованість професійно значущих особистісних якостей, які дає змогу виділити аналіз його професійно-педагогічної діяльності.

Учитель-філолог реалізує себе в творчій, мовознавчій, літературознавчій, педагогічній діяльності. Головною особливістю, на наш погляд, є перевага творчого самовиявлення, яке охоплює всі без винятку сфери діяльності педагога. До найважливіших професійно значущих якостей, якими має володіти учитель-філолог, можна зарахувати: професійне мислення, професійна компетентність, творче самовиявлення, педагогічна культура, інтуїція, рефлексія.

На нашу думку, майбутнього вчителя-філолога, у першу чергу, мають вирізняти гуманістичні якості, такі, як емпатія, такт, толерантність, вміння знайти позитивне в людині, доброзичливість, справедливість тощо, без яких неможлива робота з учнями, бо процес гуманістичного виховання учнів починається з формування гуманістичних якостей особистості самого вчителя-філолога.

Крім того, ми вважаємо, що вчителю української мови і літератури мають бути властиві такі якості, як альтруїзм та почуття власної гідності. Визначальною тут є система цінностей, де альтруїзм – здатність робити добро іншій людині, незалежно від її походження, віри, соціального статусу, від користі, яку вона приносить суспільству, – переходить із розряду філософських категорій у стійке психологічне переконання. Альтруїстична настанова, яка входить до особистісних якостей, часто висуває перед учителем високі вимоги – вміння бути вище за свої власні бажання та потреби і віддати безумовний пріоритет потребам учня. Крім того, в особистісному ядрі кожної людини, а особливо вчителя, важливим є почуття власної гідності. Не маючи його, вчитель не зможе виховати почуття власної гідності у своїх учнів. Ця якість є умовою і передумовою особистісної та соціальної відповідальності.

Ще однією професійно значущою якістю сучасного вчителя, на нашу думку, є мобільність, яка, на нашу думку, виявляється в здатності до творчого засвоєння нових видів діяльності та перебудови стереотипів, що склалися раніше. При цьому вона передбачає: відкритість людини до нового, впевненість у своїх силах у процесі його засвоєння; широту і багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого; гнучкість настанов особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати й визначати нові перспективи. Майбутньому вчителю-філологу, необхідно, на нашу думку, володіти особистісною та соціальною мобільністю, а також мобільністю знань. Відмова від стереотипів, здатність до інновацій, інтерес до всього нового, але при цьому критичне осмислення запропонованого, вміння підібрати найбільш ефективну для вирішення педагогічного завдання технологію.

Але найбільш важливою професійно значущою якістю майбутнього вчителя-філолога є комунікативність, оскільки вміння спілкуватися є необхідним для педагогічної діяльності, адже він працює у сфері “людина-людина”, яка передбачає здатність успішно функціонувати в системі міжособистісних стосунків.

Сучасний учитель-філолог повинен одночасно усвідомлювати себе носієм національних цінностей і мати планетарне мислення. За своєю природою – це новий погляд на світ, його проблеми, можливі шляхи їх вирішення, боротьба за виживання людства, збереження довкілля, шлях до миру й благоденства, відмова від застарілих стереотипів і норм, від усіх видів егоїзму. Це мислення, спрямоване на усвідомлення цілісного, взаємопов’язаного та взаємозумовленого світу.

Необхідність формування в студентів, які навчаються на філологічному факультеті полікультурності, пов’язана з тим, що на початку XXI ст. все більш нагальною стає проблема мирного співіснування й продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прибічників різноманітних стилів життя, представників різних культур, тобто проблема діалогу культур. Він поступово стає визначальним у різних сферах нашого життя. Однак найбільш важливим він є для формування пріоритетів розвитку сучасної освіти. З одного боку, це формування в суб’єктів навчання толерантності до інших людей, їх традицій, звичок, національних цінностей тощо. З іншого – гуманітаризація освіти, зокрема необхідність опанування іноземними мовами.

Зазначимо, що за останнє десятиріччя значно збільшилась кількість європейців, що володіють двома чи трьома іноземними мовами. Багатокультурне й багатомовне європейське співтовариство однією з найбільш важливих цілей сучасної освіти вважає обов’язкове знання кожною молодою людиною іноземних мов. Це зазначається в заключній доповіді проекту Ради Європи: “Навчання іноземної мови для європейської громади необхідно для полегшення вільного пересування людей, інформації та ідей в Європі з метою побудови взаєморозуміння та сприйняття культурного й мовного розмаїття в багатомовній та багатокультурній Європі та виховання поваги до національного самовизначення” [9, с. 202].

Вищесказане свідчить про те, що мовна та полікультурна освіта має стати сьогодні для сучасної школи однією з пріоритетних, а здійснювати її покликані вчителі-філологи зі сформованим полікультурним мисленням. Як відомо, освітній полікультуризм передбачає побудову освіти за принципом культурного плюралізму, визнання рівноцінності та рівноправності всіх етнічних і соціальних груп, які становлять суспільство, неможливості дискримінації людей за ознаками національної чи релігійної належності, статі чи віку. Безумовно, особливе місце в цьому процесі посідає вчитель-філолог у зв’язку з тим, що в специфіці його предмета закладені змістовні можливості мовної та полікультурної освіти.

На наш погляд, до необхідних принципів здійснення мовної та полікультурної освіти майбутніх учителів-філологів можна зарахувати такі: орієнтація на обов’язкове полікультурне й полілінгвальне навчання; інтегративний комунікативно-діяльнісний підхід до мовної освіти під час засвоєння мов як інструментів спілкування, засобу міжкультурної взаємодії; узагальнення досягнень матеріальної та духовної культур цивілізації людства; залучення найсучасніших технологій у розвитку засобів масової комунікації з метою полікультурної освіти.

На нашу думку, ознаками сформованості полікультурності вчителя-філолога є такі: сформоване світосприйняття; усвідомлення себе носієм національних цінностей; розуміння взаємозалежності між собою та іншими людьми; розвинута комунікативна культура, знання етики дискусійного спілкування й взаємодії з людьми, які дотримуються інших поглядів, віросповідань, з представниками інших культур; загальнопланетарний спосіб мислення; толерантність, повага до мови, релігії, культури рідної та інших націй.

Оскільки підготовка майбутніх учителів-філологів має на меті комплексну реалізацію практичної, виховної, освітньої та розвивальних цілей, слід розглянути, які зміни мають відбутися при їх реалізації в умовах полікультурної освіти. Так, виховна мета може бути визначена з таких позицій: орієнтація на гуманізацію освіти; навчання в дусі діалогу культур; виховання взаєморозуміння й терпіння щодо інших культур, здатності ставитися до них з повагою; прояв інтересу до контакту з іншими культурами. Тлумачення освітньої мети може бути доповнене глибшим засвоєнням рідної мови через зіткнення з іншою мовою та взаємодію з нею, а також розширенням мовного, соціального та інтелектуального горизонту тих, хто навчається. Досягнення розвивальної мети навчання передбачає розвиток уміння проникати в культуру країни, мова якої вивчається, під час зіткнення суспільних, культурних і мовних реалій, використовувати соціокультурний фон для розуміння й тлумачення соціокультурних елементів, розуміти належність до національного і світового співтовариства, формулювати власну точку зору; розвиток здатності орієнтуватися в ціннісних категоріях власного та чужого суспільства. На нашу думку, до практичних завдань навчання рідної та іноземним мовам з метою формування полікультурності студентів можна віднести, насамперед, такі: формування уявлень про культуру усного та писемного спілкування мовою, яка вивчається; формування знань про лінгвістичну та лінгвокраїнознавчу варіативність рідної та іноземної мов з метою здійснення офіційного й неофіційного спілкування; навчання дотриманню правил формальної та неформальної мовленнєвої поведінки рідною та іноземною мовами; формування понять про еквівалентну і безеквівалентну лексику; формування та розвиток умінь використовувати рідну та іноземну мову як інструмент міжкультурного спілкування; навчання вмінню адекватно описувати свою культуру рівною та іноземною мовою; знайомство зі стратегіям самоосвіти на основі використання дистанційних засобів навчання рідної та іноземних мов (включаючи спілкування з представниками інших культур через систему Інтернет).

Висновки. У результаті проаналізованої психолого-педагогічної літератури нами було з'ясовано, що професійно значущі якості вчителя-філолога – це постійно закріплене ставлення до своєї професії, праці, природи, предметів як певної системи мотивів, форм і способів професійно-рольової поведінки, у якій ці стосунки реалізуються. Крім того, визначили такі професійно значущі якості вчителя-філолога: компетенції (мовна, мовленнєва, лексико-семантична, фольклорна, літературознавча, комунікативна, культурознавча, методична, педагогічна, психологічна, науково-дослідна); творчість, педагогічна культура, емпатія, такт, толерант-

ність, інтуїція, рефлексія, професійне мислення, професійна компетентність, альтруїзм, почуття власної гідності, соціальна мобільність, полікультурність.

Ми вважаємо, що процес формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя-філолога буде найбільш ефективним, якщо створити необхідні умови під час педагогічної практики, занять з психолого-педагогічних дисциплін; на заняттях з професійної науково-предметної підготовки, під час індивідуального навчання та в процесі викладання філологічних дисциплін необхідно орієнтувати їх на самооцінку професійно значущих якостей. Виконання завдання з формування у студентів-філологів повної структури навчальної діяльності дає їм змогу повною мірою усвідомити себе в професійній ролі, оцінити свої можливості, достоїнства й недоліки власної діяльності, свідомо формувати свої професійно значущі якості.

Подальшої розробки, на нашу думку, потребує визначення нових ефективних методів формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя-філолога під час його навчання у ВНЗ та формування під час педагогічної практики.

Порушена проблема не є остаточно висвітленою, її розкриття вимагає більш детального вивчення професійно значущих якостей майбутнього вчителя-філолога.

Література

1. Гринчук І.П. Формування майбутнього вчителя музики: Репродукція чи творення? / І.П. Гринчук // Рідна школа. – 2000. – № 2. – С. 26–28.
2. Кузьміна Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьміна. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
3. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. – М. : Просвещение, 1995. – 191 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривоноста ін.] ; под ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.
5. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика : пробний підручник для гімназій гуман. профілю / М.І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
6. Семенов О.М. Професійна компетенція вчителя української мови і літератури : програма спецкурсу (для студентів спеціальності 7.010103 – Українська мова та література) / О.М. Семенов. – Глухів, 2003. – 66 с.
7. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. – М. : Просвещение, 1976. – 159 с.
8. Щербаков А.И. Совершенствование системы психологического образования / А.И. Щербаков // Вопросы психологии. – 1981. – № 5. – С. 13–18.
9. Modern Language Learning, Teaching, Assessment // A Common European Framework of Reference / Council of Europe, Education Committee. – 1998. – Strasbourg. – 224 p.

БІЛЄР О.С.

КОНТРОЛЬ ЗА РІВНЕМ СФОРМОВАНOSTІ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ПЕДАГОГІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У світлі “Основних тенденцій щодо створення зони Європейської вищої освіти” Болонського процесу та основних напрямів підготовки суб’єктів навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання на перший план серед головних проблем, що стоять перед українською вищою освітою в